

о. Юрій МИЦИК (Київ)

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯПОНСЬКОГО СЛАВІСТА

Ім'я японського професора Макото Хаясаки (Makoto Hayasaka) достатньо відоме у славістичних колах. Кілька слів про його життєвий шлях. Хаясака народився 19 листопада 1948 р. в м. Саппоро. Після закінчення тамтешнього університету у 1975 р. він проходив наукове стажування в Польщі (переважно у Варшаві і Кракові) (1975–1979). Уже тоді він відвідав Підляшшя – прикордонний регіон, де поляки, білоруси й українці живуть поруч і який зберіг свій строкатий культурний ландшафт. У 1983 р. він здобув у своїй “альма матер” науковий ступінь (PhD) і став працювати (1983–1996) викладачем в університеті Ібаракі (ад'юнкт, доцент, професор). З 1997 р. до нинішнього часу працює професором технологічного інституту в Токіо, у цей період був на науковому стажуванні в Росії (1992–1993), Польщі (1993), Литві (1996–1998). Був і в Україні у 1992 р. (Київ, Дніпропетровськ, Львів, Крим), тоді почав вивчати й українську мову і зацікавився історією України. Він спочатку займався проблемами полоністики (зокрема, діяльністю Міхала Чайковського (Садик-паші)), потім русистики (зокрема, історією старообрядців), а потім дедалі більше уваги став приділяти проблемам українистики і білорусистики. Так, у 1994 р. він видав у Токіо монографію “Україна, як відбудувати свою вітчизняну історію”, яка була помічена в наукових колах і дістала позитивну рецензію.

У 1999 р. у Токіо вийшла чергова монографія Хаясаки “Одне з джерел ідеї революційної диктатури: російське яacobінство і польське питання” (312 с.). Тут розглядається історія російського яacobінства (насамперед П. М. Ткачова) та його вплив на ідеологію народництва 70-х років XIX ст. Це проблема цікава й тому, що, згідно з популярною в зарубіжній історіографії точкою зору, попередником Леніна був саме Ткачов. Хаясаку приваблює постать “останнього яacobінця” – Каспара Міхала Турського, який входив до групи бланкістів у Франції, заснував свій гурток і особисто зацікавив Ткачова своєю діяльністю. Дослідження цього моменту польсько-російсько-французьких відносин у ранньому соціалістичному русі і стало науковим завданням книги Хаясаки. Звичайно, всі книги Хаясаки видані японською мовою, і тому ми не можемо подати тут розгорнуту рецензію на них, бо не володіємо японською. Але, виходячи з розгорнутих авторських резюме (а резюме книги, про яку мова піде нижче, перекладене білоруською Олександром Смоленчуком); із ґрунтовних посилань; а також із особистого знайом-

ства з автором (ми особисто знайомі з Хаясакою з 1978 р.), можна скласти анотацію цих важливих видань, щоб зацікавлені могли довідатися про книги, а за необхідності скористатися й оригіналом.

Отже, книга “Одне з джерел...” складається із вступу та 13-ти розділів, у котрих розглядаються життя й діяльність К. М. Турського (поляка з Херсонщини), зв’язки польської політичної еміграції у Франції (насамперед В. Врублевського, Я. Домбровського, К. Турського) з французькими бланкістами, гарібальдійцями, Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом; расистська теорія Ф. Г. Духінського, діяльність С. Г. Нечасва і справа нечаївців; програма журналу “Набат”; організація “Народна воля” тощо. Особливий інтерес для українців має розділ 9 (“Суперечка про шляхи вирішення національного питання між російськими яacobінцями та М. П. Драгомановим”). Про це ж Хаясака писав і в російськомовній статті: Русские яacobинцы и М. П. Драгоманов – споры о путях решения национального вопроса // Славяноведение. – М., 1983. Хоча російські і польські революціонери сприймали погляди Драгоманова у тій частині, де він критикує царат, але займали протилежні позиції, коли він писав про політику русифікації українців, критикував засилля польської шляхти на Правобережжі (як тут не згадати аксіому: російська (додамо – й польська) демократія кінчається там, де починається українське питання). Окремі громадсько-політичні діячі (Д. М. Овсяннико-Куликовський, автор брошури “Записки южнорусского социалиста”) все ж сприйняли й ці погляди Драгоманова і навіть певною мірою їх розширили (федералізація Російської імперії: виділення Великої Росії, Малоросії, Білорусії і Польщі й боротьба за соціалізм окремими національними партіями – гасло “націоналізованого соціалізму”), але такі погляди були піддані критиці самим Ткачовим, який, судячи з матеріалу, що його наводить у книзі Хаясака, був у цьому відношенні звичайним російським великодержавним шовіністом.

Значно більший інтерес українців і білорусистів викликає найновіша книга Хаясаки “Беларусь. Гісторыя Памежжя: разважанні над мінулым Беларусі” (Токіо, 2013). У вступі автор повідомляє про першопричини зацікавлення даною проблематикою, зокрема чудотворною іконою Коденської Богоматері (нагадаємо, що Кодня знаходиться на Підляшші) і українсько-білорусько-польським магнатським родом Сапіг (один із Сапіг у XVII ст. викрав у Ватикані цей чудотворний образ і перевіз до Кодні). Шляхом історичної ретроспекції він пробує знайти ключ до історичної свідомості сучасних білорусів. У I розділі автор окреслює наукову мету дослідження, методи дослідження (насамперед компаративістику) і говорить про важливість вивчення історії Білорусі (це для японського і для західного читача дуже важливо, бо там звикли мати справу з Російською імперією і Польщею, і про Білорусь, як і про Україну, часто мають лише приблизне уявлення). Розглянуто дуже важливу проблему походження білорусів і формування білоруської нації і держави, проаналізовано специфіку даного процесу, на яку впливали політика Росії та Польщі. Зокрема, автор аналізує концепцію “западнорусизма”, яка поділялась і радянською історіографією з її лєнінською концепцією. Відповідно засуджувалась білоруська шляхта, яка беззастережно відносилася до польської, навіть такі видатні постаті національно-визвольного руху, як Тадеуш Костюшко, Кастусь Каліновський та Ігнатій Гриневецький. Лише на початку 90-х років XX ст. білоруська історична наука почала відходити

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

від лєнінізму і шукати нових шляхів (концепція Альфреда Майхровича, яка, до речі, вплинула і на дослідження Хаясаки).

У II розділі подається загальний нарис білоруської історіографії з кінця XIX ст. Автор зупиняється на русифікаторській теорії М. Кояловича (1828–1891), згідно з якою білоруські землі є частиною земель царської Росії, а Польща тільки анексувала те, що їй не належало. У розвиток теорії західнорусизму діяв О. Сапунов (1851–1924). Але вже Ю. Карський (1860–1931) і особливо М. Довнар-Запольський (1867–1934) (на котрого справили значний вплив народники) робили наголос на розвитку національної свідомості білорусів. Прикметно, що автор відзначає аналогічну з М. Довнар-Запольським роль М. Грушевського у розвитку української історіографії. Особливо важливу роль відіграли праці В. Ластовського (1883–1938), який твердив, що білоруси пов'язані з Полоцькою Руссю і звідти бере початок їхня державність, і висунув так звану “кривицьку теорію”. В. Ігнатівський (1881–1931) поєднав ці погляди з марксистською інтерпретацією історії в БРСР. Однак ці історики були репресовані в 30-і роки XX ст., політика білорусизації була грубо припинена, погляди цих авторів засуджені як “нацдемівщина”.

У III розділі автор звертається до проблематики Полоцької Русі, зупиняється на постатях полоцького князя Всеслава і св. Єфросинії, звертає увагу, що у литовській хроніці штучно замінюються імена полоцьких князів на литовські з метою легітимізації литовського панування. Інший приклад “підправлення” історії: легенда про св. Параскеву, в основі якої лежить життє св. Єфросинії Полоцької. З іншого боку, агіографію св. Єфросинії царська влада використовувала для русифікації білорусів. Після Жовтневої революції жорстко проводилась атеїстична політика войовничого атеїзму, і лише після розпаду СРСР була “реабілітована” св. Єфросинія і вся спадщина Полоцької Русі.

У IV розділі аналізується доба Ренесансу і Реформації і пов'язані з ними історіографічні концепції, насамперед протестантський рух, прийняття Литовських Статутів і політична діяльність канцлера ВКЛ Льва (Леона) Сапіги (1557–1633). Аналізується доробок професорів В. Пічети (певний час працював у Катеринославі) і Ю. Бардаха, причому перший хоч і мусив йти за положеннями марксизму, але його праці, особливо в економічному аспекті, не втратили свого значення. Далі автор представляє заслуги Л. Сапіги, який в деяких працях сучасних білоруських авторів (І. Саверчанка) охарактеризований як “національний герой”. Однак, на наш погляд, діяльність Сапіги надто суперечлива, особливо якщо взяти до уваги його активну роль у впровадженні Берестейської унії 1596 р. Слід зауважити, що в японській історіографії відсутня інтерпретація Смути з перспективи ВКЛ і звичайно дослідники створюють негативний образ “польської інтриги”, ототожнюють ВКЛ з польською експансією, спираючись виключно на російську історіографію.

У V розділі розглядається історія Підляшшя, де зійшлися традиції Сходу й Заходу, описано складні процеси в релігійному житті регіону, де запроваджувалася унія, потім відбувалися переслідування уніатів, які врешті (у 1905 р.) масово перейшли в римо-католицизм. Один проблемний блок книги – це образ Коденської Богоматері в контексті поширення Берестейської унії і повість Зофії Косак, видана у 1953 р.; другий – це переслідування уніатів російським урядом (навіть розстріли вірних!) і відбиття цих подій у повісті

лауреата Нобелівської премії Владислава Реймонта (1909). Обидві повісті об'єднують прагнення досягти консолідації нації в межах концепції “сучасного поляка”, проголошеної прем'єр-міністром Польщі Романом Дмовським (1864–1939).

VI розділ стосується проблематики Берестейської унії, починаючи від місіонерської діяльності Йосифа Вельямина Рутського (1574–1637) та вбивства Йосафата Кунцевича (1580–1623) і його беатифікації; автор торкається діяльності ордену Василіан, Замойського Синоду 1720 р., який прискорив латинізацію уніатського обряду, а разом з цим і полонізацію українців і білорусів. Розглядається релігійна політика Російської імперії, яка після деяких вагань стала відверто жорстокою. Автор зупиняється на Полоцькому соборі 1839 р., діяльності єпископа Йосифа Семашка, які викликали спротив польської еміграції і насамперед історика Валеріяна Калінки (1826–1886), котрий у Львові заснував “Руський інтернат” для виховання дітей уніатів (читай українських дітей) у польському дусі. Калінка попереджав про небезпеку русифікації, писав про переслідування уніатів на Підляшші, розстріл царськими військами віруючих у Дрелеві і Пратуліні (січень 1874 р.). Водночас Калінка бачив загрозу германізації у Познанському воєводстві. Наприкінці розділу аналізується діяльність славіста з Підляшшя Миколи Янчука (1859–1921), який походив із сім'ї уніатів, а згодом відіграв велику роль у розвитку білорусистики.

У VII–VIII розділах характеризується діяльність відомого мовознавця, активного діяча білоруського Відродження початку XX ст. Б. Тарашкевича (1892–1938), яка припадає на часи поділу Білорусі між СРСР та Польщею і відповідно стала заручницею політики русифікації і полонізації та організації “Грамада”, що підтримала стратегію Комінтерну. Розглядається політична діяльність Тарашкевича, аналізуються його праці, присвячені аграрним проблемам у Польщі і прибалтійських державах, висвітлюється історія обміну Тарашкевича на соловецького в'язня Ф. Аляхновича (1883–1944) і його трагічний кінець (кінець білорусизації призвів до знищення мовознавця, якого було забито НКВД в рамках т. зв. “польської операції”). Також приділяється увага католицькому ксьондзу Адамові Станкевичу (1891–1949), який використовував білоруську мову в богослужінні і сприяв розвитку національної свідомості білорусів. Автор зупиняється на незвичних для слов'янської історіографії сюжетах: порівнює польську політику з політикою тогочасного польського уряду в Маньчжурії.

В останньому розділі автор висловлює загальний погляд на націєтворення в Європі, починаючи з Французької революції кінця XVIII ст., розглядає період застою в СРСР, виникнення дисидентського руху, виступ білоруської інтелігенції (в першу чергу Василя Бикова) на захист білоруської мови, виникнення нової білоруської історіографії, яка веде боротьбу за незалежний погляд на історію і зазнає переслідувань з боку режиму Лукашенка.

Книга містить багато фотографій, малюнків, також 8 карт Білорусі і дає цікавий матеріал про неї не тільки вченим, але й пересічному читачеві.

Таким чином, в роботі японського професора розглядаються дуже важливі й актуальні проблеми. Свіжий погляд незаангажованого автора на українську і білоруську минувшину, сьогодення як ніколи потрібний і українстиці, й білорусистиці.